

§ 4.23 לאור הדברים הללו אני סבור כי ככלל הבנקאי מנוע מלשלול שירות זה מלקוחו. יתר על כן, אם לכל אדם זכות לחשבון בנק לפי מודל החשבון הפשוט, לא כל שכן קמה לו זכות דומה לחשבון פיקדון, שאינו מצריך לשם קיומו ניהול שוטף מצד בעליו, ואף לא מצד הבנק, ופשטותו עולה על פשטותו של חשבון עובר ושב לפי המודל המוצע, וכאמור אין בו כל סיכון לבנק העושה בכספים המופקדים שימוש לצרכיו. אומנם אין ללקוח זכות כלשהי בקביעת תנאי הפיקדון או לסוג הפיקדון, אך ככול שפיקדון מסוג נתון נהג באותו בנק, לפי אותו חוזה ובתנאי ריבית זהים, על הבנק לאפשר אותו לכלל לקוחותיו.

§ 4.24 סיכומם של דברים: פתיחתו של חשבון פיקדון אינה מותנית, בניגוד לפרקטיקה הקיימת, בפתיחת חשבון עובר ושב. פתיחת חשבון פיקדון באה במסגרת הזכות לחשבון בנק. גם אם נאמר כי מבחן פתיחתו של חשבון כן הסוג הזה יעשה באמצעות סבירות הסירוב, הרי מתחם הסבירות שישורטט עבור הבנק יהא מצומצם מאוד בהיקפו.

www.bursi.co.il
ח הזכות לחשבון שיקים

§ 4.25 גולת הכותרת של חשבון עובר ושב היא משיכה עליו בשיק.⁷⁰ השיק כידוע הוא מסמך סחיר⁷¹ וביחסי בנק לקוח הוא פקודת תשלום ובין הבולטים באמצעי התשלום.⁷² מערכת היחסים בין הבנק ללקוח אגב השימוש בשיק מסירתו,

⁷⁰ ס' 10 להוק הבנקאות (רישוי), התשמ"א-1981, ס"ה 232, פותח את כותרת סעיף זה – "תהומי פעולה של בנק" – כך: "(1) קבלת פיקדונות כספיים בחשבונות עובר ושב על מנת לשלם מהם בשיק לפי דרישה". עד אמצע המאה הקודמת היה השיק אמצעי התשלום היחידי בחשבונות עובר ושב. אולם אין הכרה שהשבון עובר ושב יהא חשבון שיקים (הש"ק). חשבון עובר ושב קיומו אפשרי גם ללא אמצעי תשלום כלשהם. ראו לכך בנספח תת-פרק ז'.

⁷¹ ס' 3 יחד עם ס' 73 לפקודת השטרות (נוסח חדש). ראו בהרחבה יואל זוסמן **דיני שטרות** 4-16 (1983); אהרן ברק **מהותו של שטר** (1973). על תכונת הסחירות במשפט האנגלי ראו: *Bank of England v. Vagliano Bros* [1891] Ac 107. HL.

⁷² לסקירה ראו שלום לרנר **דיני שטרות** 23-43 (2007); ספרי **שיקים ללא כיסוי**, כרך א', 21-48 (2001); ROBERT BRADGATE, *COMMERCIAL LAW* 610-650 (3rd ed., 2000); על השיק ותשלומו מחשבון עובר ושב ראו: ROSS CRANSTON, *PRINCIPLES OF BANKING*

תשלומו וגבייתו, היא מורכבת ומשתרעת לכל אורך מחזור חייו של החשבון והיא פירנסה פסקי דין רבים בישראל ובעולם.⁷³ מעבר לדין החל על דרכי יצירת השיק, מסירתו וסחירותו, החוזה הבנקאי הוא המסמך המסדיר את הנפקתו, שמירתו, ותשלומו מהחשבון. בחוזה זה לא נפקד מקומו של סעיף האוסר על הלקוח שימוש בשיקים בחשבון שלא על ידי טפסי שיקים שינפיק עבורו הבנק,⁷⁴ וכדבר הלמד מעניינו נדרשת הסכמת הבנק גם לעצם השימוש באמצעי תשלום זה. אם יסרב הבנק להנפיק ללקוח שיקים יהא הלקוח מנוע במשיכת שיקים על החשבון.⁷⁵ כידוע, פקודת השטרות מכירה בשטר חליפין והשיק בכלל זה, כל עוד הוא עונה

.Law 272–282 (1977)

73 כל אהר מהנושאים הבאים הוא שאלה משפטית המצויה בטבורם של יחסי בנק-לקוח אגב משיכת שיק על החשבון עובר ושב. (1) איסור משיכה שלא בטופס שיק (2) הזכות למשיכת שיקים והנפקת טפסי שיקים על ידי הבנק (3) פירעון שיקים וסירובם (4) גביית שיקים (5) ניכיון שיקים (6) אחיזה בשיקים (7) מישכון שיקים (8) עיקול שיקים (9) שמירת טפסי שיקים ואובדן שיקים (10) הגבלה במשיכת שיקים. כל אהר מנושאים אלה מתפרט לנושאי משנה רבים. מאות פסקי דין ניתנו בישראל רק בסוגיות אלו והן פירנסו עשרות כתבים משפטיים. על יחסי בנק-לקוח אגב סוגיית השימוש בשיקים. ראו בהרחבה, J.M. Holden, *Law Relating to cheques*, 14 Mod. L. R. 34 (1951); E.P. ELLINGER & E. LOMNICKA, *MODERN BANKING LAW* 293–420 (2nd ed, 1996). ראו בנוסף: עניין **טואשי**, לעיל ה"ש 29; רע"א 2119/18 **ארו תעשיות עץ בע"מ (בפירוק) נ' בנק מרכנתיל דיסקונט בע"מ סניף חדרה** (נבו, 14.5.2018); ע"א 550/66 **א' שטאובר בע"מ, חברה רשומה כחוק בישראל נ' בנק המזרחי בע"מ**, פ"ד כב(1) 240 (1968); פרשת **אוברבאוב**, נאמן על נכסי **א' וויטינסקי**, לעיל ה"ש 52; ת"א (מהוז' מר') 10629-02-10 **זונה (1984) בע"מ נ' בנק הפועלים בע"מ** (נבו, 29.11.2012); ע"א 618/75 **עזבון המנוחה פנינה טננבאום נ' בנק לאומי לישראל בע"מ**, פ"ד לא(3) 141 (1977); ע"א 221/09 **אנוס מצדני בשור טרי (1997) בע"מ נ' בנק לאומי לישראל בע"מ** (נבו, 6.1.2011).

74 ראו לכך ס' 1.6.2 להחזקה בנק לאומי (90-310 לאומי 03.10). ס' 111 להוק שיקים ללא כיסוי, התשמ"א-1981, ס"ה 136 אוסר על אדם להנפיק טפסי שיקים ללא אישור הבנק. סבירות הסירוב (ס' 111(ב)) הלה על הנפקה כאמור. לכאורה שימוש בשיקים בא לפי סעיף זה תחת סבירות הסירוב, מן הטעם שסירוב ההנפקה נובע מאיסור שימוש בשיקים. פני הרברים אינם כך. הסעיף עוסק בהנפקה עצמית ולא בהנפקה על ידי הבנק. רשאי הבנק לאפשר שימוש בשיקים בחשבון הבנק בלי להחיר ללקוח הנפקת שיקים באמצעי העצמיים.

75 לפי ההסכם הבנקאי וכשמדובר בישויות עסקיות גדולות, להן זרם תשלומים רב, רשאי הבנק לבקשת הלקוח, לאפשר לו הרפסת טפסי שיקים אצלו.

על היסודות שנמנו בסעיף 3 לה, ואין רבותא אם השטר יכתב בטופס מודפס ומוכח מראש או על פיסת נייר.⁷⁶ באחד מפסקי הדין שנתנו לפני למועלה משישים שנה ציין בית המשפט כי כשרותו של שיק כמסמך וחובת תשלומו על ידי הבנקאי, אינן נפגמות מעובדת היותו פיסת נייר שנערכה בכתב ידו של נותנה.⁷⁷ הטעם המרכזי המצוי בבסיס הדרישה החוזית לשימוש בטפסי שיקים, תחת יצירתם על ידי הלקוח, הוא מניעת טעויות מצד פקידי הבנק, שינויו על ידי מי מהאוחזים, ובמיוחד מניעת המטלה הכרוכה בפענוח המסמך ובחינת הלימותו, כל פעם מחדש, ליסודות המנויים בסעיף 3 לפקודה. טופס השיק מיותר טרחה וסיכונים מיותרים.⁷⁸

סעיף 11ב לחוק שיקים ללא כיסוי, התשמ"א–1981 שהוסף בתיקון הראשון לחוק, ותוקן פעם נוספת, אוסר על אדם להנפיק טפסי שיקים ללא קבלת אישורו של הבנקאי. סעיף 16(ב) לחוק זה הופך אישור זה לעבירה פלילית.⁷⁹ חרף אישור זה, חשוב לציין, כי כשרותו של המסמך כשטר חליפין, שאינו טופס, לא תיפגם, והאוחז יהא זכאי כלפי מושכו וכלפי כל מסב, לתובעם בהליכים משפטיים המיועדים לכך, למרות סירוב הבנקאי לשלמו מסיבה זו.⁸⁰

§ 4.26 הגבלת השימוש בשיק למסמך שהוא טופס מונפק על ידי הבנקאי, מגבירה את אמינותו בחיי המסחר ותורמת לוודאותו כאמצעי תשלום, ואין לראות בה עול והכבדה על כתפי הלקוח. למרות זאת, ואולי דווקא משום כך, יש להבינה ככוח נוסף שניתן לבנקאי למול החירות ליצירתו הנלמדת מפקודת השטרות. כוח

⁷⁶ ס' 3 לפקודת השטרות קובע: "פקודה ללא תנאי ערוכה בכתב מאת אדם להכרוז...".

⁷⁷ ע"א 352/58 בר אלי (לוי) נ' ראש העיר, חברי המועצה ובני העיר רחובות, פ"ד יד (1) 718, 722 (1960).

⁷⁸ הדרישה אינה כוללת תשלום מהשבון על פי שטר חוב שנערך ונרשם על ידי הלקוח.

⁷⁹ ראו לכך בספרי שיקים ללא כיסוי כרך א' 31, 254–255 (2001) והפניות שם. סעיף זה אינו אוסר למרבה הפרדוקס משיכת שיק על ההשבון שאינו באמצעות טופס. עם זאת ההוזה הבנקאי אינו מתיר משיכת שיק שלא באמצעות טופס המונפק על ידי הבנקאי.

⁸⁰ ס' 81 לחוק ההוצאה לפועל, התשכ"ז–1967, ס"ה 116, מפנה להגדרת שיק בפקודת השטרות [נוסח חדש], וזו כידוע אינה מגבילה חובת תשלום שיק שנכתב בטופס שיק. ההגבלה הלה על הלקוח כלפי הבנקאי, אך היא אינה שומטת את חובו כלפי האוחז על פי מסמך העונה להגדרה שטר חליפין בס' 3 לפקודת השטרות. מסמך כזה שאינו ערוך בטופס, מקים חיוב מעצם תוכנו.

זה יש לבחון מבעד ליתרונות שיש בשימוש בו. הראשון, היותו של השיק מסמך סחיר ואמצעי תשלום רווח ומקובל. השני, אמצעי תשלום שהוא זול יותר מכל אמצעי התשלום האחרים. אחריו, היותו זמין, נוח, ומייתר את הצורך בשימוש בכספי מזומן, לבטח כשמדובר בסכומים גבוהים. רביעית, הוא מאפשר למושך ולמקבל, הפקדה מראש בגין תשלומים עתידיים מוסכמים, וחוסך מהם איננוחות וזמן, ולעיתים גם סיכון חוזי בהפקדה המתחדשת מפעם לפעם בהגיע מועד התשלום, על אחת כמה וכמה כשחובתו החוזית היא להפקיד תשלומים מראש.⁸¹ חמישית, יחסית לאמצעי תשלום אחרים הוא נוח למעקב. ולבסוף, ולא דווקא מחמת חשיבותו, השיק הוא אמצעי להשיג אשראי מספק ומבנקאי.⁸² גם בעידן כרטיסי האשראי והתשלומים העצמיים מן החשבון המבוצעים על ידי הלקוח באופן מקוון באמצעות האינטרנט או בטכנולוגיה אחרת, לא נס ליחו של השיק, ויתרונותיו אלה לא איבדו מערכם. צריך לזכור כי תשלום באמצעות כרטיס חיוב אפשרי רק לזכאי שמחובר עם מערכת סליקה. יוצא אפוא שתשלום עבור עסקאות פרטיות או לאדם מן הישוב אינה אפשרית, בניגוד לשיק, על ידי שימוש באמצעי תשלום זה. נלמד, שאיסורו של הבנקאי לשימוש בשיק למשיכה על החשבון למול יתרונותיו ותועלתו, הוא כוח רב מידי שיש לרסנו.

ליתרונות השימוש בשיק בדרכי המסחר יש להוסיף ולמנות את המגבלה החוקית בדבר איסור בתנאים מסויימים של שימוש במזומן – מגבלה שאין להבינה כעניין של מה בכך.⁸³ צמצום השימוש במזומן מגביר ביחס הפוך את הצורך בשימוש

⁸¹ תשלומים עתידיים המופקדים בידי נושה באמצעות שיקים מעותרים יוצרים כידו עילה שטרית. הוא זכאי לגלגלם הלאה ככול שאין על פני השיק הגבלת סהירות. הוא מאפשר הפקדתם מראש בבנק, כך שמירעונם לא יאלץ אותו להפקדה כל פעם מחדש, אך בראש ובראשונה הוא מבטיח עבור הנושה את עצם התשלום העתי ומונע ממנו לפנות כל פעם מחדש לחייב כדי לקבל תשלום עתי המגיע לו לפי החוזה. מסירת שיקים לנושה גם מרתיעה חייבים מסירובם על ידי הבנקאי מהמת היעדר כיסוי, בשל ההשלכות שיש לסירוב כזה, הן לפי הוק שיקים ללא כיסוי, הן בגבייתם בהוצאה לפועל, והן למוניטין עסקי של החייב ודרוג האשראי שיינתן לו במאגרים.

⁸² מספק עבור טובין במשיכה מיידית עם זמן פירעון עתידי, ומבנקאי גוהן שירותי מטבע באמצעות ניכיון.

⁸³ הוק לצמצום השימוש במזומן, התשע"ה–2018, ס"ה 428. ראו לעיל פרק שני תת-פרק ה' וההפניות שם.

בשיק,⁸⁴ ההופך מטבע הדברים להיות אלטרנטיבה ראשונה, במיוחד כך כשנשללה מחלקה האפשרות לבצע העברות עצמיות מחשבון הבנק באופן מקוון או כשהעברות העצמיות הוגבלו בסכום.⁸⁵

§ 4.27 מעברו השני של המתנס, חייבים להודות, מצויים לא מעט סיכונים הכרוכים בשימוש בשיק, בין בראיה מערכתית של חיי המסחר במשק המדינתי, ובין בראיה צרה יותר הבאה ביטוי ביחסי בנק לקוח. שיקים משמשים לא פעם אמצעי לתרמית ולהונאות מסחריות.⁸⁶ גלגול שיקים הן עסקאות חסרות תוכן כלכלי.⁸⁷ שיקים חסרי כיסוי עלולים לזוטט עסקים המספקים טובין.⁸⁸ גבייתם מחוץ למערכת הבנקאית מצריכה משאבים כספיים ומטילה עומס מיותר וריבוי התדיינויות על ערכאות השיפוט. הבנקאי בתשלומו נתון לסיכונים שונים, כגון: גניבת טפסי שיקים מחצרי הלקוח עקב שמירה לקויה, אובדן שיקים למשמרת, תשלום שיק מזויף,⁸⁹ תשלום חרף ביטול הוראת פירעון (stop-payment),⁹⁰

www.bursi.co.il

⁸⁴ המזומן אינו מתיר עקבות ההיפך מכך השימוש בשיק.

⁸⁵ על מושך השיק הלה החובה לנקוב בשמו המלא של הנפרע, וכדיסב, שמו המלא של הניסב בתוספת מספר זהותו (ס' 4 להוק שיקים ללא כיסוי). לא נרשם טופס השיק כנדרש, הלה הובה על תאגיד בנקאי (ובנק הרואר בכלל זה) וכן על נותן שירותי מטבע, שלא לפרוע את השיק.

⁸⁶ רע"פ 158/13 עז נ' מדינת ישראל (נבו, 7.2.2013); ע"פ 179/82 אביבי נ' מדינת ישראל, פ"ד לו(3) 330 (1982); ע"פ 454/82 נוחימובסקי נ' מדינת ישראל, פ"ד לה(4) 497 (1984); ת"פ (מהווי ת"א) 455/72 מדינת ישראל נ' לוי (נבו, 7.12.1973).

⁸⁷ ע"א 345/62 כהן נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד יה 679 (1964); ת"א (שלום ת"א) 42141/03 הבנק הבינלאומי הראשון בע"מ נ' א.ר.י. מלדמר חברה לעבודות עפר בע"מ (נבו, 29.6.2005); ע"א (מהווי הי') 47100-02-12 בנק לאומי לישראל בע"מ סניף חדרה נ' דולניסקי (נבו, 18.7.2012).

⁸⁸ ספרי לעיל ה"ש 79, בעמ' 35–57.

⁸⁹ עניין א. שטאובר בע"מ, לעיל ה"ש 73; אהרן ברק "זיוף במשיכת שיק – מטרה ואמצעים בהלוקת הסיכון בין הבנק ללקוח" משפטים א 134 (התשכ"ח).

⁹⁰ כשהלקוח מוסר לבנק הוראת ביטול לשיק, לבנק אין כל שיקול דעת והוא חייב למלא את הוראות הלקוח יהיו הסיבות לה אשר יהיו. ת"א (שלום י-ם) 4624/81 נצר נ' בנק לאומי לישראל (נבו, 31.12.1981).

רשלנות בחילולם,⁹¹ רשלנות בתשלומם⁹² רשלנות בגבייתם,⁹³ טעויות הנובעות מהנפקה ומסירה של טפסי שיקים ללקוח, טעויות שמקורן ברישום לקוי וחשיפת הבנק לטעויות אחרות.⁹⁴ לאלה יש להוסיף את חובתו הציבורית של הבנק למנוע שימוש בשיקים מאותם לקוחות מועדים או כאלה שאמינותם דלה. נוסף על אלה, והיפוכו של דבר, הוא האינטרס של בנקאי באשר הוא, לטרנספורמציה של כספים במשק שרווחיה לבנקים בצידה, כגון הגדלת הפיקדונות, העצמת ההכנסות מעמלות הנגבות תחת תשלומם וגבייתו של השיק, ועוד.

§ 4.28 כדי שנוכל לעמוד על גדריה של סוגיית חובתו של הבנק לחקים ללקוחו, לפי רצונו, חשבון שיקים, מן הראוי להקדים ולעייין בהיסטוריה של סעיף 2(א)(2) לחוק הבנקאות (שירות ללקוח). לפני ולעת חקיקתו של החוק, כלל נוסח סעיף זה את חובת סבירות הסירוב בפתיחת חשבון שיקים.⁹⁵ בתיקון מס' 2 לחוק שיקים ללא כיסוי תשמ"א-1981 תוקן אף סעיף 2(א)(2) לחוק הבנקאות (שירות ללקוח)⁹⁶ ונמחקו המילים: "שניתן לשלם ממנו לפי דרישה בשיק". בדברי ההסבר להצעת החוק המתקן⁹⁷ נכתבו הדברים הבאים (המתייחסים לנוסח הקודם):

www.bursi.co.il

91 ELLINGER & LOMNICKA, MODERN BANKING LAW 385-389 (1996)

92 כגון תשלום לפני הזמן הנקוב בשיק, היוב חשבון הבנק בסכום הגבוה מסכום השיק, תשלומים לבנק גובה הרף העוכרה שלקוח הבנק הגובה אינו אהז כדך בשיק, תשלום שיק שהוסב הרף ביטול סהירותו במילים המתנוססות בטופס השיק, תשלום שיק ששורטט באמצעות טלר בדלפק ועוד. ראו אהרן ברק "זיוף בהיסב של השטר" משפטים ג 451 (התשל"א); ריקרדו בן אוליאל **ריני בנקאות - חלק כללי** 284-292, 295-303, 371-375 (1996).

93 ע"א 516/97 **בנק לאומי לישראל בע"מ נ' שי לביא מימון (1987) בע"מ** (נבו, 18.3.1999).

94 ראו ת"א (מהוזי ת"א) 2469/01 **רוקח נ' בנק איגוד לישראל בע"מ**, בס' 6 (נבו, 11.1.2007); ת"א (שלום עפ') 23538-06-11 **אלטויל נ' בנק הפועלים בע"מ** (נבו, 13.1.2015).

95 נוסח הסעיף היה: "(2) פתיחת חשבון עובר ושב במטבע ישראלי שניתן לשלם ממנו לפי דרישה בשיק...".

96 ס' 22 להוק שיקים ללא כיסוי (תיקון מס' 2), התשנ"ב-1992, ס"ה 74.

97 הצעת הוק שיקים ללא כיסוי (תיקון מס' 2), התשנ"א-1991, ה"ה 239.

“נטען שהוראה זו מחייבת את הבנק לפתוח חשבון שיקים ולהנפיק טפסי שיקים, זאת גם אם אינו בטוח באמינות הלקוח, אמנם קיים הסייג ברישה שלפיו האיסור חל רק “על סירוב בלתי סביר”, אולם בנק עלול לחשוש שהוא לא יוכל להרים את הנטל ולהצדיק את הסירוב, ולכן, במקרי גבול, הוא ייטה לפתוח חשבון שיקים ולהנפיק טפסי שיקים.

מוצע לחייב בנק לפתוח חשבון עובר ושב בלבד, ולהשאיר לשיקול דעתו האם לפתוח חשבון שיקים ולהנפיק טפסי שיקים.⁹⁸

לכאורה, אפשר ללמוד מהשמטת המילים הללו ולאורם של דברי ההסבר, כי אין חובה על הבנק, בדומה למתן אשראי, לפתוח ללקוח חשבון שיקים, זולת חשבון עובר ושב רגיל, ועניין זה, כמו מתן אשראי, נתון לשיקולו הבלעדי. אולם יש כמדומה לעמוד על שני הבדלים בולטים. בעוד הוראת סעיף 2 לחוק הבנקאות (שירות ללקוח) ציינה במפורש כי “אין חובה לתת שירות שיש בו משום מתן אשראי ללקוח”,⁹⁹ אין ציון פוזיטיבי מן הסוג הזה לגבי חשבון שיקים. יתר על כן, בעוד חשבון שמושכים עליו בשיק הוא שירות בנקאי, לא כן הענקת אשראי שאינה אלא עסקה בין הבנק ללקוח; וכשם שלא ניתן לחייב אדם לעשות עסקה עם זולתו, כך לא ניתן לחייב בנק להעניק אשראי והלוואות לסוגיהם ללקוח. מכול מקום, אם אכן נשמטה חובת הסבירות בפתיחת חשבון שיקים, והבנק רשאי לאפשר ללקוח חשבון שיקים או לסרב לכך, רק לפי מיטב שיקולו, אין ללקוח, לכאורה, פתחון פה לגבי שירות זה. האומנם תיקון סעיף 2(א)(2) לחוק אכן שינה את הדין? אני סבור שלמרות התיקון האמור פני הדברים אינם כך. אם אכן לבנק פירוטגטיבה חסרת סייגים להחליט אם לאפשר ללקוח משיכת שיקים על החשבון אם לאו, וכפועל יוצא מכך יהא הלקוח חסום בכל טענה, הרי מצב הדברים שיתהווה הוא כי לחלק מן הלקוחות יהא חשבון שיקים ומחלק אחר, ואין צורך להסתכן בהשערה שהוא יהא מיעוט, ימנע חשבון מן הסוג הזה. ומכיוון שחלה על הבנק, ככול מתקשר חוזי אחר, חובת תום הלב בכיצוע חוזה,¹⁰⁰ אין אלא המסקנה שהחלטת סירוב לאפשר

⁹⁸ דברי ההסבר לס' 22 להצעת החוק המתקן בעמ' 246.

⁹⁹ לאחר סעיף קטן (4).

¹⁰⁰ ברע"א 4827/12 חיות נ' בנק המזרחי המאוחד בע"מ (נבו, 30.8.2012) כתב השופט זילברטל כרן יהודי לגבי אי-קיומה של חובה למתן אשראי את הדברים הבאים: “קיים לבנק

חשבון שיקים תצטרך להיות כפופה לנימוקים סבירים, ההיפך מגחמתיים.¹⁰¹ חשבון בנק הוא מסגרת ריקה מתוכן ללא אותם שירותים הניתנים בו. ולאור זאת כפיפות הבנק לסבירות הסירוב היא לא רק לעצם פתיחת החשבון אלא גם לשירותים המוענקים בו.¹⁰² מכאן ששיקול הבנק אם להעניק שירות זה של משיכת שיקים אם לאו, ככול שירות אחר, כפוף לסבירות הסירוב.¹⁰³ צריך שוב להזכיר כאן, כי חרף הסיכונים האורכים לפתחו של שיק, הוא עדיין נותר אמצעי תשלום נפוץ, ואף כי ניתן לנהל חשבון עובר ושב ולשלם ממנו גם ללא שיק, מהווה האחרון שירות חיוני שסירוב להעניקו בחשבון עובר ושב יצריך מהבנק טעמים סבירים. עולה אפוא שמבחן הסבירות חופה גם על החלטת הבנק בסרבו חשבון שיקים, כשם שהוא חופה על מתן שירותים אחרים בחשבון הבנק שלא צוינו במפורש בהוראת סעיף 2 לחוק הבנקאות (שירות ללקוח).¹⁰⁴

§ 4.29 איזה הוא האיזון הראוי שיש לעשותו מעיקרים לעומתיים אלה שנמנו דיים בפסקאות הקודמות. כל איזון שייעשה בין הצורך שיש ללקוח בחשבון שיקים לבין האינטרס הבנקאי שיימנע את קיומו, גם אם הוא יעשה ברמה האובייקטיבית

שיקול דעת עסקי לגיטימי, המתבסס על נסיבות העניין (פרמטרים שונים, בהם מצבו הכלכלי של הלקוח, מטרות המימון וסיכויי ההשבה), אם להעניק אשראי אם לאו ובאיה היקף, אך הוסיף: "עם זאת, הבנק אינו יכול להתנהל ככל העולה על רוחו, והוא כפוף לסטנדרט התנהגות מקובל במגזר הבנקאי, או כפי שכינה זאת השופט י' עמית, 'מבחן הסבירות הבנקאי'" (ס' 14 להחלטה). ראו גם דברי השופט עמית בפרשת ת"א (מהוזי חי') 645/05 **אחים טופו יזלומים נ' בנק הפועלים בע"מ** (נבו, 6.3.2007) שלפיהם כפוף הבנק לעולם למבחן הסבירות הבנקאי.

¹⁰¹ העובדה שלחלק מלקוחות הבנק – אפילו רובם המכריע – חשבון שיקים מלמדת כי לבנק באפשרו שירות זה, מכהנים אובייקטיביים, ואם לא כך הם פני הדברים, יהיו ההלטותיו רנדומליות להלוטין.

¹⁰² ראו לעיל פס' 4.4.

¹⁰³ ראו לכך דבריו הקולעים של בית המשפט בפרשת **ליאור הוצבי הארץ בע"מ** כפי שהם מצוטטים להלן בה"ש 173.

¹⁰⁴ עם זאת יש לדקדק היטב בסוגיה מהו שירות בנקאי בחשבון עובר ושב. לא כל שירות בנקאי, ואחת הדוגמאות לכך היא הנפקת ערכות בנקאית, הוא שירות בחשבון עובר ושב. הובת הסבירות כמבחן בנקאי כללי תהול רק על מתן שירותים בחשבון עובר ושב משום היותו, בניגוד לשירותים בנקאיים אחרים, האמצעי היחידי לניהול זרם כספים של הלקוח.

– כפיפות לסבירות – עדין יביא בחשבון שיקולים פרטיים וסובייקטיביים על יסוד נסיבות המקרה עצמו. כאלה יהיו השיקולים בלקוח מסויים אשר עברו, אמינותו, וכן מידת הסיכון בה עומד הבנק הנובעת מאופן שימוש בשיקים או מניפולציות בסחירותם. דינו של לקוח שעברו רזוי בהגבלות חמורות על פי חוק שיקים ללא כיסוי, התשמ"א–1981 אינו כדין לקוח שהוגבל פעם אחת או שלא הוגבל כלל. דינו של לקוח שהורשע בזיוף מסמכים, בתרמית והונאה באמצעות שיקים, כמושיכת שיק ללא כיסוי,¹⁰⁵ אין דינו דומה ללקוח החסר עבר בפלילים. לצד אלה קיימים שיקולים מספירה אחרת לחלוטין, עליהם ניתן למנות חשש משימוש בשיקים לשם הלבנת הון, חשש מפיוזור שיקים ללא כיסוי ועוד.¹⁰⁶

ברי כי כשקיימת מניעה חוקית לפתיחה או ניהול של חשבון שיקים אין בפי חלקות טענת זכות. לקוח מוגבל, פושט רגל, ובהם עוד נדון בהמשך,¹⁰⁷ מנועים מלמשוך שיקים על החשבון. על קטין נוכח כשרותו המוגבלת, קיימות מגבלות על פתיחת חשבון שיקים מוכח מגבלות חוקיות ומכוח הוראות המפקח על הבנקים.¹⁰⁸

§ 4.30 בעוד מודל החשבון הפשוט מאפשר מענה סביר לפתיחת חשבון בנק וניהולו לכל אדם באשר הוא ומסייע לביסוסה כזכות מחמת אופקיותו, קשה לאמר דברים דומים על חשבון שיקים. אומנם מודל החשבון הפשוט עונה על צורך ברור לכל אדם כשאין לבנקאי כל סיכון בהקמתו, הרי למול הצורך בחשבון שיקים שאין להפריז בחשיבותו, עומדים נכחם שיקולי נגד רבים שלא ניתן להמעיט ברצינותם. פתרונה של סוגיה זו צריך, להשקפתי, להעשות על יסוד שתי הנחות יסוד. אחת, הבנק אינו רשאי לשלול חשבון זה ללא טעמים כבדי משקל המבוססים, כשיש

¹⁰⁵ ס' 432 להוק העונשין, התשל"ז–1977, ס"ה 226 ועבירות מרמה בסימן ו' לפרק י"א להוק זה.

¹⁰⁶ בת"א (מהוזי ת"א) 29979-08-14 רינטנס בית ספר בע"מ ג' בנק מסר בע"מ (נבו), 2.8.2017. נחסם חשבונו של לקוח לחלוטם בשיקים שהונפקו לו קודם, ובקשתו לפנקסי שיקים נוספים סורבה מהמת השר להלבנת הון.

¹⁰⁷ ראו להלן פרק המישי תתי-פרקים ה' ו'ז'.

¹⁰⁸ ראו לכך הדיון להלן פרק המישי תתי-פרק ג'. כן ראו ס' 7 להוראות ניהול בנקאי תקין 416 "השבונות קטינים" (12.12.2002) האוסר מסירת טפסי שיקים לקטין שלא מלאו לו 16 שנים.

צורך בכך, על מידע ממצאים וראיות.¹⁰⁹ הנחת היסוד השנייה: שימוש בחלופות אפשריות תחת שלילה מוחלטת.¹¹⁰ הנחות היסוד הללו הן כעין חובות תחיליות המוטלות על הבנק כלפי לקוחו, והרי ברור לחלוטין שאין הדין חל כאן בלקוח ותיק או מבוסס כלכלית כשלבנק לא רק שאין פתחון פה אלא אין לו גם את הרצון או האינטרס למנוע ממנו חשבון שיקים.

הנחות יסוד אלה עשויות ללבוש צורה כעין חובות פרימה פאסי, פירושו הוא, שהצורך ללקוח בחשבון מסוג זה, גם אם אינו בגדר זכות ממש, עומד וקיים נכחו עוד לפני קיומה של זכות הסירוב של הבנקאי,¹¹¹ ונובע מכך כי שלילתו אינה כוח שהבנק יכול להפעילו כאוות נפשו. אדרבה, לפתחו של הבנק רובץ נטל ההנמקה המחייב את פתיחתו לשכנוע, שאם לא נאמר כן, נימצא למדים שכל היתרונות הרבים שיש לשימוש בשיקים, כפי שנמנו קודם במפורט, יהיו כשריקת הרוח. חלופה אפשרית נוספת תחת שלילה מוחלטת, היא מסירת מספר מוגבל של טפסי שיקים ללקוח עם פתיחת החשבון או תקופת מה לאחריה, כדי לצמצם את מידת הסיכון לבנק ולציבור, ולאפשר מעקב אחר התנהגות הלקוח במשיכת השיקים על החשבון. אפשרות אחרת היא הסכמה עם הלקוח על פרק זמן קצוב מיום פתיחת החשבון, בו לא יעשה הלקוח שימוש בשיקים – והכל כדי ללמוד על דרכי התנהלותו בחשבון ואופן ניהולו על ידו. אלטרנטיבות אלו, ללקוח החדש, נוספות מנעה אפשרי וזאת ניתן לאמר גם לגבי לקוחות שעברם במשיכת שיקים אינו מזהיר במיוחד.¹¹²

§ 4.31 מהדברים האמורים בפסקאות הקודמות ניתן להסיק, לאור שתי הנחות היסוד הללו, כי לו מרב השיקולים יוצרים מאזן חיובי, הבנק אינו רשאי לשלול

¹⁰⁹ ראו לכך במיוחד ה"פ (מהוזי מר") 63126-02-18 **צאמר ג' בנק דיסקונט לישראל בע"מ** (נבו, 28.4.2019). בית המשפט מונה שורה של כשלים ומהדלים בבסיס הראיות על פי הן קיבל הבנק את ההלטתו לסרב את פתיחת החשבון ללקוח שהוא נותן שירותי מטבע. תביעת הלקוח התקבלה.

¹¹⁰ כמו למשל מתן היתר לשימוש בשיקים לאחר פרק זמן שבו עומד הבנק על טיבו של הלקוח; הגבלת פנקסי שיקים שיונפקו ללקוח לתקופה נתונה; הסכמה עם הלקוח על סכום מקסימלי שיימשך באמצעות שיק, ועוד.

¹¹¹ ראו לכך הריון לעיל תת-פרק א'.

¹¹² לעיל ה"ש 110. זו גם ההנחיה בס' 3 להוראת ניהול בנקאי תקין 431 "פנקסי שיקים" (25.9.2011). ראו פרשת **רוקח**, לעיל ה"ש 94.

מהלקוח משיכת שיקים מהחשבון. כל עוד הרף נוטה לשלילה מוחלטת או קרוב לכך, שלילת השימוש בשיקים תעמוד על יסוד סביר, ואם כפות המאזניים מעויינות על הבנק לאפשר שימוש בשיקים או לפחות לשקול אלטרנטיבות ראויות אחרות תחת שלילה מוחלטת. מעשה בקבלן בניין שפתח חשבון בנק חדש בסניף בנק באחת מערי המרכז. החשבון היה חשבון קרדיטורי והלקוח לא ביקש ולא קיבל מהבנק אשראי. במשך שמונת החודשים הראשונים נעו יתרות הזכות בחשבון מאלפי שקלים חדשים למאות אלפי שקלים חדשים. במהלך התקופה שמפתחת החשבון, הוא ביקש מפעם לפעם להנפיק לו פנקסי שיקים, אך שב וסורב על ידי הבנק ללא הסבר. תשלומים לעובדים, לספקים, ולרשויות, נעשו בחשבון, בליט ברירה אחרת, באמצעות רכישת שיקים בנקאיים. הלקוח היה סר מידי מספר ימים לבנק רוכש שיקים בנקאיים ומוסרם ליעדם, מה שנטל ממנו זמן יקר ועלויות רכישה גבוהות שהיו נמנעים ממנו לו היה עושה שימוש בשיקים רגילים, כל זאת מעבר לטרח מרובה, עוגמת נפש ופגיעה בכבודו ובעיסוקו כמי שאין ברשותו שיקים משלו, וזאת בנוסף לפגיעה בעסקיו במניעת אפשרות לשלם בשיק מעותד או למסור מספר שיקים מראש. הקבלן עתר לבית המשפט לצוות על הבנק להנפיק לו שיקים למשיכה על החשבון.¹¹³ סופו של דבר, פשרה יזומה של בית המשפט ולפיה יונפקו ללקוח מיד שני פנקסי שיקים ואחר כך, לאור פעילותו בחשבון, ישקול הבנק מחדש את עמדתו, הביאו לסיום ההליך. פסק הדין שניתן ללא הנמקה הוא החלק החשוב פחות באירוע זה. מתשובת הבנק לתובענה ניתן היה ללמוד לראשונה, וזאת על דרך של הרמיזה בלבד, על עמדתו לסירוב. הפעולות שנעשו בחשבון הבנק על אחת כמה וכמה יתרותיו (העצומות) בזכות, ודאי לא יכלו להיות טעמים לסירוב. טעמים אחרים כגון סיכון בפיזור שיקים, עיסוקו ועסקיו של הלקוח, עברו בבנק, וכיוצא באלה, אף להם לא היה יסוד והבנק גם לא טען להם. הסיבה האמיתית נטענה בהחבא והיא הייתה לא יותר מאשר שמועה חסרת שחר. לו היה הבנק נוהג לאור שתי הנחות היסוד האמורות, היה חוסך מהלקוח ממון רב זמן וטרח, ובנוסף את ההליך המשפטי עצמו.

§ 4.32 לסיכומו של נושא זה ניתן לומר כי בכל מקרה של התלבטות מוטל על הבנק, תחת שלילה מוחלטת ונוכח היתרונות במשיכת שיקים על החשבון, לבחון קיומן של אפשרויות נוספות המצמצמות את הסיכון הבנקאי כגון: הנפקת שיקים

¹¹³ ת"א (מהוז'ת"א) 1452/08 מלויני נ' בנק דיסקונט סניף הרצליה (לא פורסם).

לאחר תקופה סבירה במהלכה תיבחן פעילות הלקוח בחשבונו; הנפקת מספר מצומצם של פנקסים במהלך התקופה הראשונה;¹¹⁴ הנפקת שיקים משורטטים "למוטב בלבד" כדי למנוע את סחירותם;¹¹⁵ בקרה מדגמית של הבנק אחר הנפרעים בשיק מנמנה אפשר יהא ללמוד על אופן השימוש בשיקים ויעודם.

§ 4.33 מכל המפורט לעיל עולה אפוא כי שימוש בשיק כאמצעי תשלום מהחשבון, אין לסרב לו ללא טעמים מבוססים ומוצדקים. גם אם אין לראות בחשבון שיקים זכות בדומה לזכות לחשבון עובר ושב לפי מודל החשבון הפשוט, עדיין בשל היותו אמצעי תשלום נפוץ שיתרונותיו רבים, סירוב הבנק לאפשרו אמור להיות במשורה, מבוסס על טעמים ראויים הנתמכים בראיות מנהליות מספיקות, שבמידה הנמקה.¹¹⁶ בניגוד לשירותים בנקאיים אחרים, סירוב הבנק למשיכת שיקים אמור להיות נתון, לפי המטפורה, בתוך מתחם סבירות צר מאחרים, ועל דרך הדימוי ניתן לאמר כי מתחם זה הוא מתחם ביניים המצוי (באופן מופשט) בין סבירות רגילה לזכות. חשבון שיקים, צריך לזכור, הוא קומה נוספת למודל החשבון הפשוט, ואין לראות בו דרישה מפליגה של הלקוח. יטיב הבנק לעשות, לו יפעל, בכל מקרה על נסיבותיו, בזהירות ולאורך של שתי הנחות היסוד המוצעות כאן, באותם מקרים בהם הכרעתו אינה יכולה להיות לכאן או לשם בכובדק.

¹¹⁴ הנפקת מספר מצומצם של פנקסי שיקים מצמצמת את סכנת פיזור שיקים הסרי כסוי, ומגדוד ועד ההנפקה הבאה של פנקסי שיקים, הוא מאפשר לבנק ללמוד על דפוסי הפעולה של הלקוח במשיכת שיקים על החשבון. כך, למשל, יש באפשרות הבנק לפקוח עין ולהיווכח מי הם הנפרעים בשיקים, סכומי השיקים שנמשכו, תדירות משיכת השיקים, האם סורבו שיקים בחשבון, האם השתמש הלקוח בשיקים לצורך ניכיון אצל גורם אחר לשם השגת אשראי, תדירות ההוראות לביטול פירעון השיקים והסיבות לכך, ועוד. ראו עוד ההפניה לעיל בה"ש 103.

¹¹⁵ לפי ס' 2(ב)(1) להוראת ניהול בנקאי תקין 431 "פנקסי שיקים" (25.9.2011), ככול שמדובר בלקוח יחיד, ברירת המהדל היא לשרטט על השיקים המונפקים מילים המורות על הגבלת סחירותן, אלא אם ביקש הלקוח אחרת. בכל מקרה אחר חלה הובה על הבנק לספק פנקסי שיקים משורטטים בהגבלת סחירות אם הלקוח ביקש כך. כדי לאפשר משיכת שיקים על החשבון רשאי הבנק להתנות עם הלקוח על ביטול סחירותם.

¹¹⁶ לעניין חובת ההנמקה ראו בהרחבה פרק שישי תתי-פרק י'.